

BEETHOVEN: VII. SZIMFÓNIA, A-DÚR, op.92

I. Poco sostenuto - Vivace II. Allegretto III. Presto IV. Allegro con brio

Ludwig van Beethoven (1770-1827) 1812-ben komponálta VII. szimfóniáját, amely ha témájában nem is, bemutatásának körülményeit tekintve a napoleoni háborúkhöz kapcsolódik. A december 8-ai bemutató egy olyan díszhangverseny keretében zajlott le, melyet a Napoleon elleni csaták egyikének sebesültjei tiszteletére rendeztek és melyen bemutatták Beethoven egy másik új művét, a „Wellington győzelme” című „csataszimfóniát” is. E mű a maga külsőséges, óriási apparátust felvonultató alkalmiságával nem képvisel igazi értéket, a hazafiúi felbuzdulás okán mégis óriási sikert aratott és szinte árnyékba borította a vele együtt bemutatott új szimfóniát, amelyről pedig igen hamar kiderült, hogy nem csak szerzőjének, hanem a művészetek egyetemes történetének is egyik kimagaslóan zseniális remekműve.

Beethoven kilenc szimfóniája úgy él a zenét szerető és ismerő emberek tudatában, mint kilenc testvér, emberfeletti lények, akik mindegyikének önálló és nagyon határozott, senki mással össze nem téveszthető karaktere van és akik közül ki-ki szíve szerint kiválaszthatja azt, amely legközelebb áll hozzá. A Hetedik „jellemének” lényegét, keletkezésének belső indokait sokan és sokféleképpen próbálták magyarázni. Richard Wagner „a tánc apoteózisának” nevezte, Bartha Dénes szerint az antik görög művészet és eszmevilág, a szüntelen napfény és derű ihlette meg Beethovent. Mindebben lehet valóság. Tény, hogy a darabnak nincs igazi lassú tétele, valamennyi tételében a ritmikus elem uralkodik (ettől táncos) és megfigyelhető még valami rendkívüli: mind a négy tételben meghatározó fontosságú az egy hosszú és két rövid hangból álló ritmusképlet, amely azonos a görög időmértékes verselés daktilus nevű verslábával.

Az első tétel visszanyúlik a régi gyakorlathoz és lassú bevezetéssel kezdődik. A súlyos, oszlopszerű akkordok közül „kibújó” dallamok, a fokozódó feszültség ünnepi készülődés hangulatát kelti, majd egyetlen hosszan ismételt hangból születik meg a „szemünk láttára” az a jellegzetes ritmusképlet (a „pittyalatty” ritmus), melyből a tétel napsugaras jókedvet árasztó gyors része felépül.

A hagyományosan lassú második tétel helyén Allegretto áll, nyugodt, de nem lassú zene. A fúvósok indítják el egy olyan, ún. kvartszext akkorddal, amelyet a klasszikus összhangzattan csak átfutóan engedélyez, önállóan nem. Furcsa, lebegő, anyagtalán hatása van ennek a harmóniának és szokatlan a folytatás is: a megszólaló téma sokáig egyetlen hang ritmikus ismételtetéséből áll. Bartha Dénes így ír róla: „*A tétel legnagyobb részén végigvonuló monoton alapritmus — egy daktilus és egy spondeus együttese, a régi görög adonisi sor képlete — a távolból lassan közeledő, majd megint távolba vesző gyászmenet, gyászinduló képét idézi fel. Ne*

gondoljunk azonban e helyütt olyasfajta velőig hasogató gyászzenére, mint amilyet a III. szimfónia Adagiójából ismerünk: ez itt sokkalta harmonikusabb, távolibb, resignáltabb bánat képét idézi.” Ezt a magyarázatot sokan vitatják — tény, hogy a tétel felépítése: a moll hangnemű főrész háromszor ismétlődik, közben pedig két dúr hangnemű közjáték hangzik fel, az induló-zenék tipikus szerkezete. A dúr közjáték kedves mozgalmassága ellenpontozza a főrész szigorúságát, amely persze csöppet sem egyhangú. Ahogy Beethoven ezt az egyszerű témát variálja, ellenszólamokkal fonja körül, barokkos fugatót fejleszt belőle, megelőlegezi a későbbi IX. szimfónia egyik nagy csodáját: az Örömda témájának kifejesztését az egyszólamú basszus-dallamból ujjongó himnusszá. A tétel ugyanazzal a lebegő akkorddal búcsúzik, mint amellyel elkezdődött: mintha nem is történt volna semmi, csak egy gyönyörű látomás suhant el előttünk...

A harmadik tétel: scherzo, jókedvű, gyors tánckarakterű, finom műgonddal kidolgozott zene, amelyben újra megcsodálhatjuk Beethoven hangszerelő zsenijét is: gyönyörű, különleges színeket kever ki néhány hangszer alkalmazásával. Az egész szimfónia vezérfonalát jelentő daktilus-ritmus kissé elrejtve, de itt is jelen van: a tétel többször visszatérő trió-részében.

A negyedik tételről mondta Wagner, hogy olyan, mintha szerzője részegen írta volna: a megállás nélkül száguldó, sodró lendülettel az eksztázisig fokozódó zenében tényleg van valami mámorító. Főtémájának motívumait a kutatók bizonyos népi tánclelekkel rokonítják, érdekes módon egymástól egészen távoli népek, a kisorosz és az ír nép zenéjének egy-egy jellegzetes fordulatát vélik felfedezni benne. A melléktémát bevezető, pontozott ritmusú „lovagló” motívum többek nézete szerint magyaros. Mindez természetesen elméleti kérdés: a hallgató semmire nem gondol, miközben hallgatja a zenét, csak élvezettel, boldogan átengedi magát az ellenállhatatlanul magával ragadó lendületnek.

MUSZORGSZKIJ-RAVEL: EGY KIÁLLÍTÁS KÉPEI

Mogyeszt Petrovics Muszorgszkij (1839-1881) a 19. század orosz zenéjének egyik kiemelkedő személyisége. Rendkívüli, átütő erejű tehetség: zenéje eredeti, tele ötlettel, invencióval, drámai erővel. Mélységesen orosz ez a zene, operáinak témáit is az orosz történelem régmúltjából veszi, mégis tele van olyan elemekkel, amelyek már a 20. század eljövendő zenéjét előlegezik meg. Muszorgszkij eredetileg nem zenei pályára készült, noha már gyermekként feltűnt zongorajátékával:

katonai akadémiát végzett. 20 éves korában, miután kapcsolatba került és barátságot kötött kortárs muzsikussal, lemondott katonatiszti rangjáról és teljes mértékben a zenének szentelte életét.

Közismert, hogy tagja volt az *Ötök* nevű zeneszerzői csoportnak. Ezek a fiatal zeneszerzők élénken részt vettek koruk haladó szellemi mozgalmában, festőkkel, írókkal, filozófusokkal együtt — olyan volt ezidőtájt Pétervár, mint Liszt, Chopin és Berlioz Párizsa néhány évtizeddel korábban. E kör tagja volt a fiatalon elhunyt *Viktor Hartman* nevű építész, akinek halála után egy évvel, 1874-ben emlékkiállítás rendeztek. Muszorgszkij úgy állított emléket barátjának, hogy nagyszabású zongoraművet írt e kiállítás élményei alapján, *Egy kiállítás képei* címmel.

Hartman tulajdonképpen hálás lehetne Muszorgszkijnak: neve e zseniális mű révén mindörökké bekerült a halhatatlanságba, ami pusztán saját művészete révén aligha sikerült volna. A zeneműben feldolgozott képek közül jónéhány elveszett, a megmaradtak között van festmény, tervrajz, jelmezterv egy baletthez, irodalmi élmény feldolgozása — valamennyire az jellemző, hogy Muszorgszkij az eredetinel sokszorta többet mondó alkotásokat hozott létre.

Muszorgszkij művének rengeteg kifejezése, képszerűsége, színgazdagsága valósággal követeli a zenekari hangszerelést. Többen is meghangszerelték a művet, e próbálkozások közül **Maurice Ravel** (1857-1939) zenekari változata lett igazi világsiker. Ravel, mint az impresszionizmus gyermeke és minden benyomás iránt nyitott zeneszerző, egyszersmind minden idők egyik legkitűnőbb hangszerelő művésze, Muszorgszkij fantáziájába tökéletesen beleélve magát és felhasználva korának legmodernebb zenekari technikáját, az eredetivel teljesen egyenértékű alkotást hozott létre.

A szvit **Promenade** (séta) című tétellel kezdődik és ilyen séta választja el, illetve köti össze később a legtöbb tételt. Mint ahogy a néző végigsétál a képek között: meg-megáll előttük, elgondolkodik, érzelmeit áthatja a látott alkotás, úgy változik Muszorgszkij Promenade-zenéinek hangulata is. A bevezetés ünnepélyes, szélesen áradó, régies orosz zene, melyet először a rézfúvósok kara szólaltat meg. Ezután következnek az egyes képek.

1. Gnóm. Egy szerencsétlen, nyomorék törpe képe. Esetlen, bukdácsoló mozgását, de a mögötte meghúzódó tragikus sors iránti részvétet is kifejezi a zene.

2. Az öreg kastély, Ódon várkastély előtt egy trubadúr énekel. Ravel az „ének” szólamát egy ritkán alkalmazott fúvós hangszerre, a szaxofonra bízta.

A képet követő *Promenade* ismét ünnepélyesen indul, a végén azonban karaktere megváltozik, amint a néző megpillantja a következő képet:

3. Tuileries. A párizsi parkban gyermekek játszanak, kergetőznek.

4. Bydlo. A képen egy tömör kerekű, régi, lengyel ökrös-szekér látható. A zene érzékelteti a jármű mozgását is, szinte látjuk, amint távolról közelít, elhalad előttünk, majd eltávolodik. Témáját először a tuba szólaltatja meg, majd fokozatosan csatlakozik az egész zenekar. Ez a zene szép példája annak, hogyan alakul egy egyszerű zsánerkép hatalmas látomássá a zseniális zeneszerző fantáziájában.

5. Kiscsibék tánca a tojáshéjban. Hartman képe jelmezterv egy baletthez. A zene felirata: Scherzino (tréfácska): valóban, mosolyogatóan ábrázolja a kiscsibék mozgását, csipegetését. de azt is érzékelteti, hogy mindez nem valóságos, hiszen ezek a csibék még ki sem bújtak a tojáshéjból.

6. Samuel Goldenberg és Schmuyle. Az eredeti kép két különálló portré, a címe: Két zsidó, az egyik szegény, a másik gazdag. A zeneszerző egyéni ötlete, hogy a két figurát „összehozza”, párbeszédet folytatnak: a gazdag dölyfös, a szegény szájalomra méltó. A kétféle karaktert pompásan emeli ki a hangszerelés: mélyhangú fafúvósok és a teljes vonóskar unisonó-ja ábrázolja a gazdagot, hangfogós trombiták jajgatása a szegényt.

7. A Limoges-i piac. Civakodó kofák és vevők vidám zsidongása. Ez a tétel befejezetlenül, szünet nélkül vezet át a tökéletesen ellentétes hangulatú következő képhez.

8. Katakombák. (Római sírok) Az ősi római temetkezőhely zenei képe csupa súlyos, diszonáns akkordból áll. Halk és nagyon erős hangzatok váltják egymást, érzékeltetve a hely félelmetes, szorongást keltő atmoszféráját.

Holtakkal a holtak nyelvén. Ez a felirat látható a katakombák falán. A zene a Promenade elváltoztatott formája, a néző lelkiállapotát festi le, aki a kép láttán elgondolkodik életről és halálról. Ezután, ismét váratlanul, robbanás-szerűen kezdődik a következő tétel:

9. A tyúklábon forgó kunyhó (Baba Jaga). Az orosz mesék jólismert figurája a vasorrú bába, aki tyúklábon forgó, elvarázsolt házban lakik. A zene pompásan érzékelteti a mese-épület szédítő forgását és a boszorkányok találkozását, a tétel középrésze pedig félelmetes varázsló-zene. (Érdekes, hogy a Hartman-féle kép egy asztali dísz-órát ábrázol, amelynek csak díszítése utal az orosz mese-motívumra. Micsoda zenét fejlesztett belőle Muszorgszkij!) A boszorkányszombat forgataga szünet nélkül vezet át a következő tételbe:

10. A kijevi nagykapu. A régi városfalba épített kapu képe a zeneszerző számára alkalmas ad arra, hogy a kapu mögötti ősi város tekintélyét, méltóságát ábrázolja. A zene ennek megfelelően súlyos, ünnepélyes, majd elcsendesedik és áhítatos, orgona-szerű harmóniák emlékeztetnek a közeli kolostor szerzeteseinek imájára. Megszólalnak a város harangjai is, a jelenet egyre mozgalmassabbá válik, mintha óriási tömegek gyűlnének össze valamilyen nagy ünnepre,. Ezzel a széles, himnusz-szerű, lenyűgözően ünnepélyes zenével fejeződik be a mű.

HANGVERSENYÜNK VENDÉKGARMESTERE

KOBAYASHI KEN-ICHIRO

(szül. 1940) zeneszerzést és vezénylést tanult a Tokiói Zene- és Képzőművészeti Egyetemen. 1974-ben első díjat és különdíjat nyert a Magyar Televízió Első Nemzetközi Karmesterversenyén. Azóta rendszeresen vezényli a világ szinte minden országának vezető zenekarait. Fellépett több nagy fesztiválon is, többek között a Prágai Tavaszon, valamint Luzernben és Athénban. Jelenleg a Japán Filharmonikusok zeneigazgatója, a Magyar Nemzeti Filharmonikus Zenekar és a Nagoya Filharmonikusok tiszteletbeli karmestere, a Holland Filharmonikusok első vendégkarmestere, a Cseh Filharmonikusok állandó vendégkarmestere.

A Tokiói Zenei és Képzőművészeti Egyetem professzora és a Tokyo College of Music vendégprofesszora. Magyarországon, ahol 1987-től 1992-ig az Állami Hangversenyzenekar főzeneigazgatója, azóta pedig a Nemzeti Filharmonikusok tiszteletbeli karmestere, 1986-ban Liszt-díjjal, 1994-ben pedig a Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a csillaggal kitüntetéssel ismerték el tevékenységét.

Számos hangfelvétele jelent meg a Canyon Classics, az Octavia Records és a Hungaroton kiadásában, melyek legtöbbször a Japán Filharmonikusokat, a Magyar Állami Hangversenyzenekart és a Cseh Filharmonikusokat vezényli.

A Hollandia és Japán között megkötött diplomáciai szerződés 400. évfordulójának 2000-ben esedékes évfordulói ünnepségére komponálta Passacaglia című zenekari művét, melynek ősbemutatója Amsterdamban zajlott le 1999-ben, az ottani Filharmonikus Zenekarral, hatalmas sikerrel.

A MÁV Szimfonikusokhoz különösen szívélyes kapcsolat fűzi. Ennek alapja az, hogy 1974-ben a MÁV Szimfonikusok volt az első zenekar, amelyet Kobayashi hazáján kívül vezényelt, az említett budapesti karmesterverseny első fordulójában. Mindig örömmel fogadja el zenekarunk meghívását, az utóbbi években pedig japán ifjúsági kórusok európai turnéi során a budapesti koncerteken való közreműködésre mindig a MÁV Szimfonikusokat kéri fel.

Az ismertetést írta: Fenyő Gábor